

8. Островська О. А. Економічна безпека та місце інноваційних діагностичних продуктів у її забезпеченні / О. А. Островська, О. Б. Соколова // Наукові праці НДФІ. – 2011. – № 3 (56). – С. 110–120.

9. Дутченко О. О. Проблеми використання методик оцінки фінансового стану підприємств / О. О. Дутченко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. – 2007. – № 17. – С. 260–264.



УДК 338.246.025

О. П. Борисенко, доктор наук з державного управління, завідувач кафедри державного управління та митної справи Університету митної справи та фінансів

МИТНЕ ОПОДАТКУВАННЯ ЯК ФАКТОР ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ КРАЇНИ

Розглянуто економічні механізми впливу митного оподаткування на напрями використання трудових і матеріальних ресурсів. Обґрунтовано потребу зважати на економічну сутність регуляторних засобів як митного оподаткування, особливостей формування їхньої комплексної взаємодії та системного підходу до їх застосування.

Ключові слова: митне оподаткування; матеріальні та трудові ресурси; експорт; імпорт.

The economic impact of the customs duties mechanisms in areas of labor and material resources were considered. Grounded need to consider the economic substance of the regulatory instruments as customs duties, especially the formation of their complex interaction and systematic approach to their use.

Key words: customs tax; financial and labor resources; export; import.

Постановка проблеми. Необхідна умова подальшого розвитку України – формування державної економічної політики на основі розвитку економічних механізмів ресурсного регулювання країни, які спрямовані на забезпечення гарантовано прогресивного соціально-економічного розвитку України. Важливого значення у цьому набувають завдання розробки фундаментальних основ регуляторної політики держави у сфері зовнішньоекономічної діяльності та ефективних механізмів її реалізації насамперед через інструменти митного оподаткування. Це потребує формування узгодженої системи заходів із забезпечення збалансованості економіки й рівноваги внутрішнього ринку України, стимулювання прогресивних структурних змін в економіці, перерозподіл залучених матеріальних, трудових та інших ресурсів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Державне регулювання економіки передбачає багатогранний комплекс взаємообумовлених фінансово-економічних важелів. Від прозорості й результативності регуляторного заходу залежить доцільність його застосування.

© О. П. Борисенко, 2015

Використання тих чи інших інструментів зовнішньоекономічної політики зумовлює механізми їх реалізації, оцінювання параметрів застосування та наслідків дії не лише на рівні світового співтовариства, але й національної економіки. Крім того, інструменти прямо чи опосередковано взаємодіють, впливаючи на об'єкт регулювання. Водночас суб'єкти зовнішньоекономічного середовища перебувають у різному конкурентному становищі: хтось виграє, а хтось втрачає; одні отримують економічні переваги, а інші перебувають у погіршеному економічному стані.

Нині одне із найважливіших суспільних питань на всіх рівнях державної влади та бізнесу – формування такої системи митного оподаткування зовнішньоекономічної діяльності з оптимальними засобами державного фінансового впливу та необхідними механізмами реалізації стратегічних цілей і досягнення конкретних результатів у соціально-економічному розвитку.

Оподаткування зовнішньоекономічної діяльності у системі державного регулювання економіки має важливе значення – здійснюючи митно-податкове регулювання економіки, держава шляхом зміни митно-податкових важелів може значно впливати на процеси формування напрямів експортно-імпортних потоків, акумуляції, розподілу та перерозподілу коштів із метою створення умов для розвитку галузей, регіонів, здорової конкуренції, поглиблення співпраці, заохочення інвестицій тощо.

Наявні проблеми митного оподаткування відображено у працях І. Бураковського, В. Ващенко, А. Гальчинського, Н. Горін, О. Гребельника, Г. Дроздової, В. Дудчака, Ю. Козака, І. Лютого, Т. Реви, А. Соколовської та ін. Автори здебільшого порушують питання функцій митно-тарифних механізмів і податків у системі забезпечення державного регулювання, їхніх класифікацій та адміністрування, особливостей застосування мита, ПДВ та акцизного податку під час експортно-імпортних операцій, вплив на доходи бюджету.

Питання використання стратегії стимулювання експорту та імпортозаміщення з метою отримання фінансових ресурсів для економічного розвитку були предметом вивчення І. І. Пузанова, який пропонував залучити досвід нових індустріальних країн Південно-Східної Азії, країн АСЕАН, Бразилії.

У цілому аналіз наукових джерел теми дослідження вказує на невелику кількість публікацій із питань системного підходу до визначення ролі й місця митного оподаткування в зовнішньоекономічних процесах і його впливу на соціально-економічний розвиток країни.

Мета статті – обґрунтувати взаємодію митного оподаткування та економічних механізмів ресурсного регулювання країни, що підвищує потенційні можливості забезпечення прогресивного соціально-економічного розвитку України.

Виклад основного матеріалу. Ефективною можна назвати лише ту державу, яка ефективно керує своїми ресурсами: трудовими, матеріальними, фінансовими тощо. З метою підвищення ефективності державного господарювання провадиться активна зовнішньоекономічна політика держави, розширюються географія міжнародної торгівлі й товарообмін, розвиваються інтеграційні економічні зв'язки. Це є фактором стабілізації і реформування економіки, підвищення життєвого рівня та добробуту країни. Зовнішньоекономічна діяльність стала інструментом фінансового забезпечення соціальних програм, тому нагальна потреба – це пошук оптимальних інструментів державного регулювання зовнішньоекономічних процесів, запровадження яких прогресивно впливало б на внутрішній економічний розвиток країни (мито, податок на додану вартість та акцизний податок з увезених в Україну товарів). Зміна рівня митного оподаткування через ринковий механізм впливає на економічний механізм ресурсного регулювання країни.

Як справедливо зазначають деякі автори [1, 283], мито має рентний характер. Наприклад, ввізне мито відображає той додатковий дохід, який отримав би імпортер іноземного товару, придбаного на світовому ринку за нижчою ціною, ніж та, за якою аналогічний товар може реалізувати вітчизняний виробник. Джерело цього доходу – частина знову створеної вартості, яка призначена для задоволення потреб у відповідному товарі. Якщо ж товар, призначений для задоволення цієї потреби, виготовлено вітчизняним виробником, то різні вітчизняні виробники обмінюються новоствореною вартістю. У разі задоволення такої потреби за рахунок імпортного товару новостворена вартість, призначена для задоволення цієї потреби, розподіляється на користь імпортера (в якого вона вилучається повністю або частково на користь держави через митні платежі).

Тож держава акумулює частину знову створеної вартості, яка утворилася в результаті задоволення потреби дешевшим іноземним товаром. При цьому частина виробничих ресурсів на задоволення цієї потреби вивільнилася. Тож державі необхідно раціонально використати таку економію – вивільнена частина трудових і матеріальних ресурсів має ефективно вкладатись у виробництво інших можливих для виготовлення в Україні товарів. Тобто у разі вилучення з обігу суб'єктів господарювання обігових коштів у розмірі мита держава має брати на себе обов'язки щодо створення умов для вкладання цих коштів у заходи, які покращать економічні показники всередині країни, зокрема, з удосконалення правил і процедур під час провадження ЗЕД, досягнення поставлених цілей, дотримання визначених критеріїв, аналізу наслідків, розвитку факторів, що сприяють зниженню виробничих витрат, розробці новітніх технологій тощо.

Зазвичай соціально-економічний розвиток передбачає максимально ефективну, раціональну зайнятість і покращання добробуту населення, забезпечення реальних умов підвищення заробітної плати. Це належить до завдань підвищення технологічності товарів, що виготовляються в країні, тому розмір ставки ввізного мита має бути економічно обґрунтовано необхідним рівнем підтримки виробничого капіталу певних вітчизняних галузей. Установлення ж ставки нижчої зазначеного рівня, зменшує потенційні можливості галузі, знижує конкурентні переваги перед імпортними аналогами.

Схожа ситуація з експортним, або вивізним, митом. Це важливий засіб регулювання експорту. Джерелом експортного мита зазвичай є світова рента, яка формується за рахунок частини знову створеної вартості споживачів цієї продукції. Накопичені через вивізні мита в державному бюджеті доходи теж мають бути джерелом прискорення соціально-економічного розвитку. Заниження експортних мит збільшує доходи експортерів (не обов'язково виробників експортованої продукції), стимулює постачання продукції на експорт за одночасного заниження експортних цін.

Натомість збільшення експортних мит збільшує доходи державного бюджету. Водночас недосконале застосування цього засобу, знижуючи внутрішні ціни, зменшує фінансові результати виробників. Логічно вважати, що для трансформаційної економіки України, яка понад 50 % тінізована [2, 166], неприпустимо надалі регулювати експортні мита в основному методом спроб і помилок. Це зумовлює втрату державою своєї ролі та значущості в досліджуваній сфері.

Модель удосконалення митного оподаткування як складника соціально-економічного механізму через обґрунтоване потребами розвитку галузей визначення розмірів ставок податків у зовнішньоторговельних операціях подано на рис. 1.

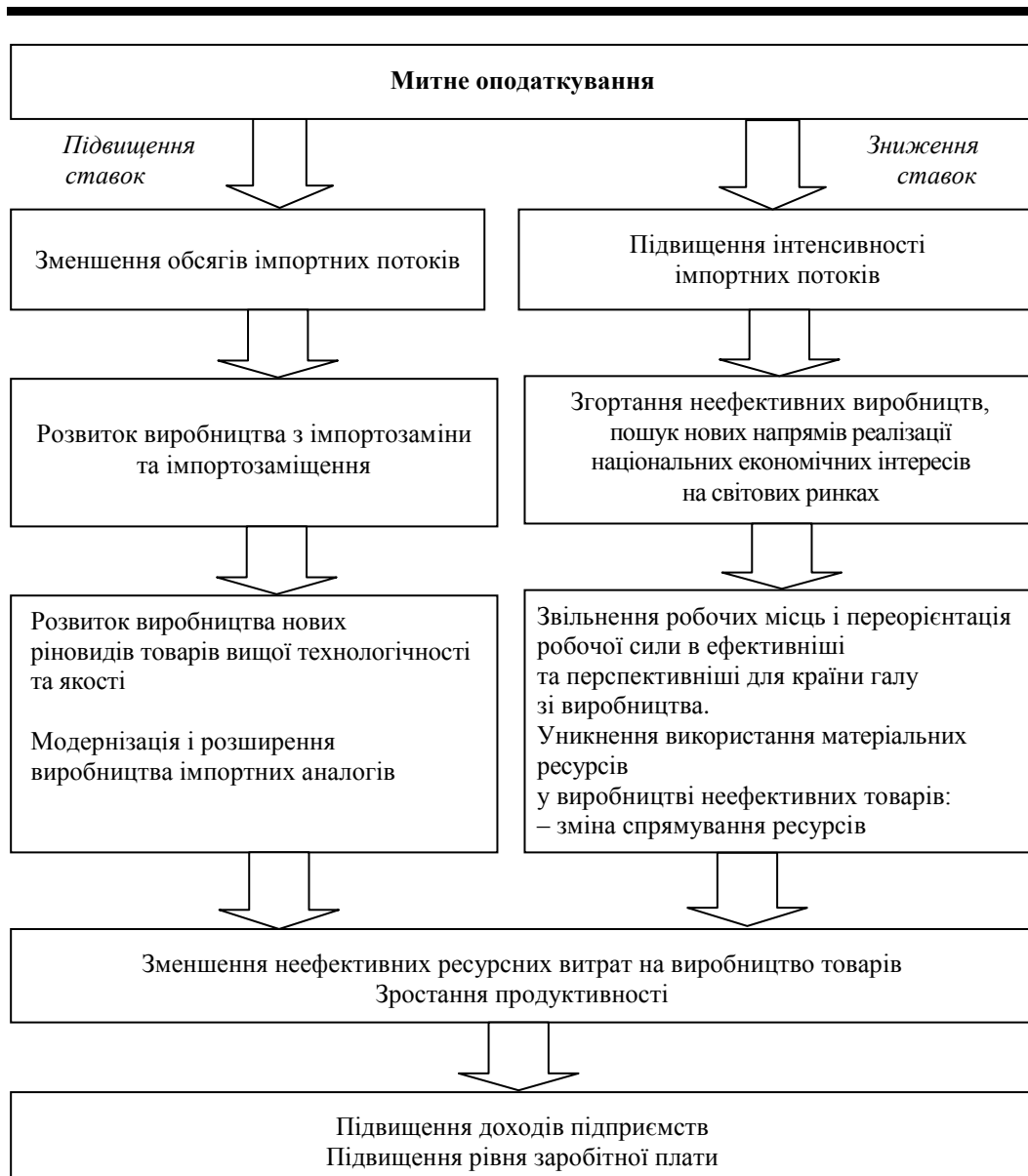


Рис. 1. Модель удосконалення митного оподаткування як складника соціально-економічного механізму з метою покращання ресурсного потенціалу країни

Сучасні науковці наголошують на необхідності розумної взаємодії між ринковими силами та державним регулюванням ЗЕД, визначаючи це як вирішальну умову ефективного зростання й розвитку національної економіки [3, 50]. При цьому вони наголошують, що навіть стратегія експортної орієнтації, не підтримана прогресивними перетвореннями економічної структури країн і перебудовою міжнародних економічних відносин, не дасть бажаних результатів.

Загалом економічна природа мита відображає відмінності світової та національної вартості, а за своєю формою мито – це платіж, податок і різниця в рівнях світових та внутрішніх цін. Тобто за наявності вітчизняного виробництва товарів величина мита визначається сформованими відмінностями у рівнях світових і національних витрат виробництва. Одне із завдань держави полягає у спрямуванні мита на наближення витрат національного виробництва до світового рівня, тобто створення умов для інноваційно-технологічного розвитку країни.

Зауважимо, що зниження ставок мита послаблює дію митно-тарифного інструменту, сприяє активізації імпорту товарів, які в Україні напевне вироблятимуться в меншій кількості або взагалі не виготовлятимуться через звуження ринкового сегмента для реалізації зазначеного товару в країні. Якщо товар не виготовлятиметься, то не виготовлятиметься й устаткування для його виробництва (спрацьовує ланцюгова реакція від застосування заниженої ставки мита на товар). Спрощення доступу до національного ринку України порівнюваному впливатиме на галузі промисловості, сферу послуг і сільське господарство. Це пов'язано з тим, що деякі галузі характеризуються високим ступенем експортоорієнтованості, інші, навпаки, задовольняють потреби майже виключно внутрішнього ринку. Деякі галузі потребують значних капітальних інвестицій із досить тривалим терміном окупності, інші – можуть забезпечити стабільні прибутки вже через незначний проміжок часу.

Для посилення регулювального впливу мита і реалізації фіскальної функції застосовується акцизний податок. У системі заходів державного регулювання ЗЕД акцизний податок справляється з окремих різновидів товарів за диференційованими ставками. Застосування акцизного податку на товари, що ввозяться, зазвичай зумовлено:

- потребою компенсувати суспільству негативні зовнішні ефекти від споживання під-акцизних товарів;
- можливістю збільшити надходження до бюджету, не створюючи надмірного податкового тягаря й уникаючи значних адміністративних витрат.

Як правило, подвійним оподаткуванням деяких товарів суспільство компенсує негативний ефект споживання підакцизних товарів. Є думка, що акцизи на визначені законодавством товари можуть примусити споживачів зважати на їхні негативні зовнішні ефекти, спонукаючи зменшувати споживання підакцизних товарів [4, 278]. Однак в Україні цей податок у зовнішній торгівлі застосовується виключно у фіскальних цілях.

На жаль, в Україні не застосовується системний підхід під час визначення розміру акцизного податку. Так, Верховна Рада періодично вносить зміни до законів України з метою тимчасового встановлення ставок акцизного податку на окремі товари. Як аргументи щодо зміни акцизного податку зазвичай є високі ціни на підакцизні товари або великі прибутки постачальників цих товарів, і не аналізується що необхідно зробити та за який проміжок часу, щоб зменшити негативний вплив підакцизних товарів на суспільство та навколишнє середовище. Тож для створення дійового механізму акцизного оподаткування необхідно не лише оцінювати межу “цінової витримки” постачальників товарів чи їх споживачів, але й досліджувати результати дії акцизного податку за його основним призначенням.

Важливий податок, який регулює експортно-імпорتنі потoki і є вагомим джерелом наповнення державного бюджету, – це податок на додану вартість. У науковій літературі наведено визначення поняття доданої вартості: “...вартість продукції фірми мінус вартість ресурсів, придбаних в інших фірмах. По суті це сума факторних доходів фірми: заробітної плати і прибутків” [5]. Вважаємо, що спрямування податку на додану вартість з імпортованих товарів на створення доданої вартості у галузях економіки в Україні: підвищення заробітної плати українських працівників і прибутків українських підприємств, це той регуляторний крок, який значно підвищить цілеспрямованість і дійовість ПДВ у системі держав-

ного управління. Частка доданої вартості з імпортованих товарів має трансформуватись у додану вартість вітчизняних товарів.

Особлива тенденція ЗЕД України – збільшення обсягів імпорту товарів, особливо кінцевого призначення, з тимчасовими спадами через значні коливання курсів валют, зниження платоспроможності населення, зміну ринків тощо. Впродовж останніх 10 років (2005–2014 рр.) обсяги імпорту переважали над експортом (рис. 2). Позитивне зовнішньоторговельне сальдо досягалося лише у період 2000–2004 рр. за рахунок факторів обмеження імпорту через збільшення митно-податкового тиску на імпорт, обмеження ємності внутрішнього ринку й експортної моделі економічного зростання [6, 11]. Це посилює диференціацію між галузями, орієнтованими переважно на експорт і внутрішній ринок. За нашими спостереженнями, з цього періоду почався етап політики державного асиметричного протекціонізму галузей і регіонів, посилення адміністративного тиску на суб'єктів господарювання (1999–2004 рр.). За логікою економічного розвитку обмеження імпорту мало дати поштовх для розвитку імпортозамінних виробництв. Натомість, за даними Державної служби статистики, структура імпорту змінилась на користь мінеральних продуктів, на які припадало 47 % від загального імпорту, лівову частку яких становила нафта і природний газ [7; 8]. Зі зростанням вартості енергоносіїв збільшилась вартість усієї виробленої в Україні продукції, що призвело до різкого зростання цін і падіння життєвого рівня населення. Стратегічні імперативи національної економічної політики мають формуватися на основі переходу від сировинного до технологічного експорту на основі розвитку нових технологій і створення умов їх упровадження у виробництво. Важелі, що допоможуть втримати розвиток у межах визначених імперативів, – митно-тарифні фактори, державна фінансова підтримка, проведення необхідних наукових досліджень, підготовка фахівців належного рівня тощо.

Як ілюструють дані на рис. 2, однакові тенденції коливання обсягів експорту й імпорту означають, що фактори впливу на зовнішньоекономічні показники характеризуються зовнішнім походженням.

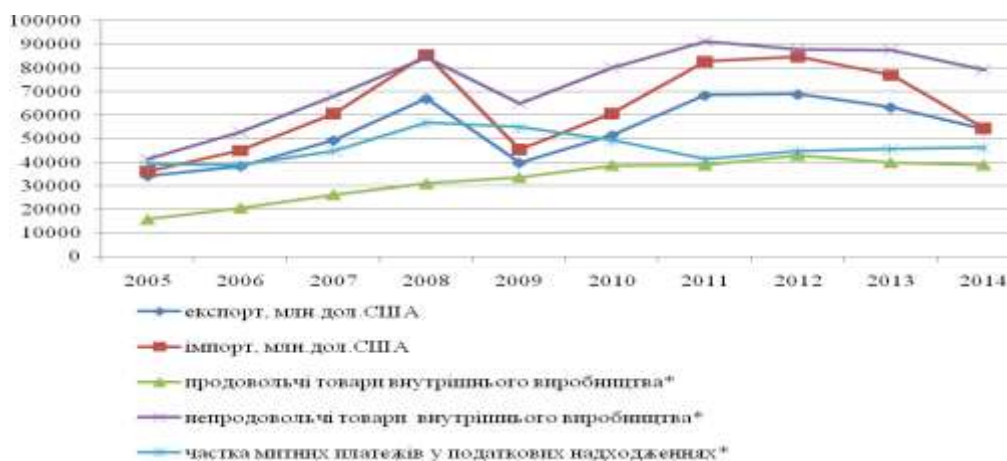


Рис. 2. Динаміка експорту та імпорту України, внутрішнього виробництва продовольчих і непродовольчих товарів, частка митних платежів у податкових надходженнях за період 2005–2014 рр. [9; 10]

*Для кращої ілюстрації динаміки даних на рисунку до показників: продовольчі товари внутрішнього виробництва, непродовольчі товари внутрішнього виробництва, частка митних платежів у податкових надходженнях застосовані унормовальні коефіцієнти 5, 10 і 1000 відповідно

Визначальними чинниками були світова ринкова кон'юнктура, сировинна спрямованість українського експорту, імпорт продукції кінцевого споживання тощо. Ті ж тенденції стосувались і внутрішнього виробництва непродовольчих товарів, оскільки для їх виготовлення залучалися імпортні компоненти, сировина, матеріали.

Динаміка поступового зростання продовольчих товарів внутрішнього виробництва показує відсутність різких коливань, що зумовлено обмеженою дією зовнішньоекономічних факторів. Неодноразова зміна ставок митного тарифу й акцизного податку впродовж останніх 10 років не позначилася на обсягах внутрішнього виробництва. Це може свідчити про брак взаємозв'язку між зовнішньоекономічними державними регуляторами та внутрішнім виробництвом.

Аналіз наявних стратегій соціально-економічного розвитку в Україні показує, що зовнішньоекономічний складник у них формувався як похідна внутрішньої економічної політики та не розглядався як фактор формування конкурентоспроможної національної економіки. Він виявився не націленим на забезпечення якісних перетворень – інноваційний розвиток економіки України, активізацію інвестування національного бізнесу, врівноваження асиметрії зовнішньоторговельного балансу, оптимізацію структури імпорту, підвищення конкурентоздатності українських товарів тощо. Напрями розвитку ЗЕД були декларативними, з незавершеними змінами, надзвичайною залежністю від зовнішньої кон'юнктури та зміни урядів.

Отже, в системі розвитку регуляторної політики у сфері ЗЕД митне оподаткування не розглядалось як складник економічного механізму ресурсного регулювання країни. Під час розробки заходів митно-тарифного регулювання не враховувався ланцюговий результат впливу митного оподаткування на обсяги внутрішнього виробництва, напрями підвищення продуктивності праці, її результати, які впливали б на добробут підприємств і громадян. Як наслідок, скоротилась кількість робочих місць, зріс рівень безробіття, міграції активної частини населення за кордон, знизилась показники виробництва майже за всіма напрямками економічної діяльності.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Важливим фактором, який вплинув на від'ємну результативність регуляторної політики у сфері ЗЕД, на наш погляд, є неврахування глибинної економічної сутності основних регуляторних інструментів як митного оподаткування, особливостей формування їхньої комплексної взаємодії та системного підходу до їх застосування. Це призвело до того, що державне регулювання у сфері ЗЕД більше нагадувало маніпулювання економікою, ніж управління нею. Сформований у таких умовах інструментарій зовнішньоекономічної політики залишився не націлений на забезпечення якісних перетворень – інноваційного розвитку, оновлення структури виробництва, ефективного використання матеріальних і, головне, трудових ресурсів, зростання доходів населення тощо. Очевидно, що надалі потребують розробки моделі та методи забезпечення результативності й ефективності кожного елемента механізму митного оподаткування.

Список використаних джерел:

1. Основы таможенного дела : учебник / под общ. ред. В. Г. Драганова. – М. : Экономика, 1998. – 688 с.
2. Податкова система : навч. посібн. для студ. вищ. навч. закл. / І. О. Лютий, Л. М. Демиденко, М. В. Романюк та ін. ; за ред. І. О. Лютого. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 456 с.

-
3. Пузанов І. І. Вплив експортоорієнтованої та імпортозамінної стратегії на характер і напрями економічного зростання [Електронний ресурс] / І. І. Пузанов // Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту. – 2014. – № 1. – С. 44–52. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/j-pdf/nvhastat_2014_1_9.pdf
 4. Соколовська А. М. Основи теорії податків : навч. посібн. / Соколовська А. М. – К. : Кондор, 2010. – 326 с.
 5. Словник сучасної економіки Макміллана : пер. з англ. ; гол. ред. Девід В. Пірс. – К. : Арт Економі, 2000. – 628 с.
 6. Жильцов С. С. Україна: перезагрузка... / Жильцов С. С. – М. : Восток–Запад, 2009. – 464 с.
 7. Юхименко П. І. Політика реформ. Економічна історія [Електронний ресурс] : навч. посібн. / Юхименко П. І. – К. : Вікар, 2004. – 341 с. – Режим доступу : <http://www.info-library.com.ua/books-book-97.html>
 8. Товарна структура зовнішньої торгівлі України / Зовнішньоекономічна діяльність / Статистична інформація / Державна служба статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
 9. Географічна структура експорту-імпорту товарів / Зовнішньоекономічна діяльність / Статистична інформація / Державна служба статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
 10. Виробництво основних видів промислової продукції / Економічна статистика / Економічна діяльність / Промисловість / Статистична інформація / Державна служба статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>